

MLADI I MJESEC RAMAZAN: O SAVREMENIM OBLICIMA TRAGANJA MLADIH ZA DRAGIM BOGOM

Sažetak

Specifičnost vremena u kojemu živimo donosi brojne forme odnosa mladih prema fenomenu vjere. Savremeni oblici traganja mladih za Bogom obilježeni su cjelokupnom egzistencijom generacija mladih, koja se bitno razlikuje od ranijih generacija. U ovom radu autor donosi i uvid u neke savremene forme odnosa mladih prema fenomenu vjere. Savremeni, veoma često antitradicijski oblici obilježavanja i provođenja mjeseca ramazana, konstantne promjene u formama odnosa mladih prema mjesecu ramazanu, zbunjuju starije generacije. Potraga za odgovorom na koji način usmjeravati mlade vjernike ka autentičnom traganju, trebala bi započeti s punim razumijevanjem specifične situacije mladih i poštivanjem legitimiteta njihovoga traganja za dragim Bogom.

Samir BEGLEROVIĆ

1. Uvod

Izgrađujući svoj identitet na onome što se općenito može osloviti kulturom zaborava (*nisyān*), savremeni čovjek svoj odnos prema dragome Bogu, time, zapravo, prema sāmome sebi i drugima, određuje prije svega raskošom mašte (*wahm*), zadivljujućim sposobnostima, višim ili manjim, da svoju rassetost između potreba srca, prohtjeva duše i realne egzistencijalne krize, makar privremeno „zamrzne“, potisne, i zamijeni maštanjem o nekom idealnom, romantičnom svijetu u kojemu svi izazovi života bivaju vrlo brzo prevladani. Iz toga razloga i ne čudi iznimno velika popularnost prije svega mrežnih digitalnih igara, televizijskih serija i filmova, ali i romana te stripova, koji korisnika/čitaoca smještaju u dinamični svijet nevjerovatnih izazova utemeljenih na poziciji, makar imaginarnih, ali, ipak, duboko moralnih, heroja. Naravno, s promjenama mentaliteta mladih generacija, i značenje moralnosti značajno se mijenja.

Snažan utjecaj masovnih višekorisničkih online igara (*MMOG*), još uvijek nedovoljno problematiziran u našoj teološkoj literaturi, možda je najviše izražen sve učestalijim integrativnim pristupom sociologa tome problemu, koji podrazumijeva analizu i, naravno, kritiku, utjecaja ovih digitalnih igara na identitet mladih. Analiza i kritika problematiziraju multidimenzionalnost čovjekovoga života, od ontološke, preko kliničke i sociološke, pa do utilitarističke.¹ Jedan od najboljih primjera za ovo svakako su kontroverze oko digitalne igre „Half-life“, naročito njenoga drugoga dijela. Značajno se promijenivši nabolje u estetskom smislu, na drugoj strani, kritikama je izloženo pitanje njene svrhe: da li tek tematiziranje pitanja radioaktivnog truljenja, ili je, pak, riječ o „pokliču“ za slobodom „naoružanja“ i neograničenom dozvolom za „pucanje“. Međusoban odnos medija pogodnih za poticanje neobuzdane mašte, vidljiv je i kroz uzajamno posuđivanje problematizirajućih tema, poput refleksije stvarnoga stanja zagađenosti okoliša (npr. digitalna igra „Eve Online“ i animirani film „Wall-e“), i sl.

Važno je napomenuti da online virtualni svjetovi ne bi trebali biti shvaćeni kao puka razonoda, ili kao hobi jednoga dijela adolescenata. Riječ je, ustvari, o fenomenu koji svojom raspro-

¹ Vidi: Gordon Calleja, *Digital Games as Designed Experience: Reframing the Concept of Immersion*, Wellington, Victoria University of Wellington, 2007., str. 12., 13.

stranjenosti mijenja svijest mladih uopće, kao i svijet odraslih. Nekada neke zrelije osobe to i osjećaju, ali kao da ne prihvataju svu složenost toga problema, već referirajući se na odnos vlastite djece prema virtualnosti, s jedne strane, i njihovom ponašanju u svakodnevnom životu, na drugoj strani, očigledne uzročno-posljedične matrice prepoznaju tek kao koincidencije.²

2. Mjesec ramazan: traganje duše za dragim Bogom

Čini se kako se osnovni problem, temeljno pitanje na koje treba dati odgovor, odnosi na čovjekovo nepoznavanje kvalitativnosti (*kayfiyya*) ljudske duše, i njenu karakteristiku po/vezivanja za recipirano, primijećeno. Drugim riječima, da li „avanture“ doživljavane u virtualnom svijetu formiraju ljudsku svijest na način snažnoga izvora informacija i inspirirajućeg sredstva, ili je, ipak, riječ o kreiranju specifične veze (*nisba*) između duše pojedine osobe kao takve, i virtualne, za nas također veoma nepoznate, datosti?!³

² Zanimljivo je navesti primjer nedavno objavljenoga intervjua s roditeljima jednoga od mladih ljudi iz Sandžaka bliskoga lokalnoj vehabijskoj zajednici, koji je otputovao u Siriju kako bi se borio protiv Asadovoga režima. Iako je intervju urađen u formi „statične slike“, vjerovatno ne želeći dodatno povrijediti porodicu poginuloga, ipak, razgovor je, sasvim razumljivo, prilično sjetan. Na jednome mjestu, otac poginuloga mladića, prethodno potvrdivši da mu je sin bio pripadnik lokalne vehabijske zajednice, govorio je o vlastitome životnom iskustvu, u jednome trenu napravivši usporedbu između „svoga vremena“, u kojem je sticao iskustvo putujući i čitajući novine i knjige, i „sadašnjega vremena“, kada mladi samo „sjednu pred internet i preuzimaju informacije bez ikakvog filtera“. S druge strane, ova jezgrovitva usporedba spoznajnog procesa mladih „nekada i sada“, kao da je prigušena u slučaju analize razloga sinovljeve promjene od „svakodnevnoga mladića“ do požrtvovanog aktiviste. Nabrajajući promjene u ponašanju tragično nastradalog mladića, koje podrazumijevaju praksu već odavno prisutnu među muslimanima naših prostora, čak i u džamijama (poput odlazaka u gimnastičke dvorane opremljene spravama za vježbu tijela, tzv. teretane, osnovane pri islamskim centrima, i sl), roditelji su samo naveli da je mladić „imao televizor i kompjuter, ali je gledao samo naučne emisije“: „Odlazak u Siriju u rat i ljudi koji idu tamo, to je njihov lični čin i obaveza od gospodara. Kako je počelo? ...Noćima, iz (...) sobe čuli su se jecaji. Otac je mislio, jeca u snu. A on, plače, sedeći za kompjuterom. ‘Šta je? Da li si ti poludeo?’, pitao je. ‘Babo, pogledaj ovo’, odgovorio bi, pokazujući slike stotina naslaganih tela dece, žena, muškaraca. Mrtvi svi. Noćima su te slike bile pred njim. ‘Slušaj, budalo jedna, to je propaganda, vidiš li, navlače vas’, govorio je. ‘Znaš šta, babo, da sam ti ja ovde, tvoja ćerka, sin, je l’ bi to bila propaganda’. ‘Gasi to i beži na spavanje!’“ Vidi: Tanja Nikolić Đaković, „Alah bira najbolje“, *NIN*, 20. juni 2013., br. 3260, str. 23.

³ Preciznije rečeno, prihvatajući teoriju esencijalnoga ve-

U svakome slučaju, više je nego očigledno da iskustvo virtualnog svijeta mijenja identitet čovjeka, no, ne samo kao posljedice psihičkog rasterećenja do kojega savremeni čovjek dolazi uglavnom kroz maštanje, već i kao faktora koji izravno utječe na promjenu svijesti, pa tako i identiteta mlade osobe.⁴

Tradicijski nauk, u svom prebogatim naslijeđu, opisuje dušu (*nafs*) kao stvoreno fino tijelo, koje, nakon stvaranja, ne propada. U striktno kur'anskom kontekstu, pojam „duša“ može biti shvaćen kao izraz za konkretnu osobu⁵, u nekim kontekstima vezan je za sâmog dragog Boga⁶, u jednom ajetu koristi se uz pojam božanstva⁷, na drugome mjestu njime je oslovljena skupina ljudskih i džinskih bića⁸, ali se najčešće odnosi na dušu

---

zanja duše s virtualnom datošću, u spoznajnom procesu to bi značilo „povećanje“ izvora spoznaje (*asbāb al-ma'rifa*), sa klasična tri izvora (čula, informacije i razum), na četvrti, a to je upravo iskustvo virtualnog svijeta, s obzirom da su informacije (*ahbār*) koje dolaze iz toga svijeta po svojoj naravi drugačije od informacija razumijevanih u klasičnim teološkim i filozofskim djelima, kako ćemo kasnije vidjeti. Usporedi: Abū Maṣṣūr al-Māturīdī, *Kitāb at-Tawḥīd*, Beirut-Istanbul, Dār Šadir i Maktaba al-Iršād, 2001., str. 69.-74. Ili, u najboljem slučaju, klasična kategorija „informacija“ kao jednoga od izvora spoznaje, trebali biti dobro proučena i drugačije shvaćena. Usporedi: Abū Maṣṣūr al-Māturīdī, *Kitāb at-Tawḥīd*, str. 70.-72.

⁴ Uputno bi bilo pozvati se na izuzetno zanimljiv dokumentarni film: „Liga izuzetnih džentlmena“, scenariste i režisera Tarika Hodžića, u produkciji Sarajevske akademije nauka i umjetnosti i Concept Medie, iz 2010. godine. Dokumentarni film je koncentriran na učesnike online igre „World of Warcraft“ s prostora bivše SFR Jugoslavije, koji u svojim komentarima povezuju blisku prošlost (raspad Jugoslavije i ratovi na njenim prostorima), sadašnjost (konceptija igre, odabir ličnosti, obrasci ponašanja i sl) i budućnost (viđenje vlastitoga identiteta u realnome životu, i životni ciljevi pojedinaca). Na sâmom početku filma, kao uvodna misao, navedeno je: „Na jugoistoku Evrope u plamenu rata od 1991. do 1995. g. nestala je Jugoslavija. Oni koji su to preživjeli ostali su da traže ono što su izgubili i mjesto kojem pripadaju. Najčešće, nestajanje jednog svijeta znači nastajanje drugog...“ Film se može pogledati i na stranici You Tube: <http://www.youtube.com/watch?v=KC2ow09wJbs> (stranica je bila aktivna 22. 06. 2013. godine).

⁵ Npr.: „Hodite, pozvat ćemo sinove naše i sinove vaše, i žene naše i žene vaše, a doći ćemo i mi (*anfusanā*) i vi (*anfusakum*)...“ Kur'an, 3:61.

⁶ Npr.: „Ti znaš šta ja znam (*ta'lam mā fi nafsi*), a ja ne znam šta Ti znaš (*wa lā a'lam mā fi nafsik*).“ Kur'an, 5:116.

⁷ „...koji nisu u stanju da od sebe (*li anfusihim*) neku štetu otklone niti kakvu korist pribave...“ Kur'an, 25:3.

⁸ „Mi to priznajemo na svoju (*anfusinā*) štetu.“ Njih je život na Zemlji bio obmanuo i oni će sami protiv sebe (*anfusihim*) posvjedočiti da su bili nevjernici.“ Kur'an, 6:130.

čovjeka, dušu kao takvu⁹. Interpretativna tradicija muslimana naročito insistira na razlici između, uslovno rečeno, duše punih sposobnosti, kakvu ima samo čovjek i koja se oslovljava *razumnom dušom* (*nafs nāṭiqā*), i duša koje su date ostalim živim bićima. Izričito se naglašava da duša nije isto što i ljudsko tijelo¹⁰, povezana je s njime, ali ima svoju vlastitu, odvojenju, zasebnu egzistenciju.¹¹

Na osnovu kur'anskoga stavka koji kazuje da dragi Bog duši „put dobra i put zla shvatljivim učini“, zaključuje se da bestjelesnost duše (*ḡawḥar muḡarrad*) podrazumijeva ujedno i njenu čistotu od svakoga oblika znanja (*'ilm*), do kojega dolazi tek nakon dobivanja instrumenata spoznaje: sluha, vida i razuma.¹² Njen odnos prema fizičkom tijelu nije građen na osnovu međusobnoga proizlaženja i bliskosti svojstva, već na osnovu naknadne povezanosti, poput upućenosti zaljubljenoga na voljenu (*ta'ālluq al-āšiq bi al-mā'sūq*). Veza bestjelesne duše i fizičkoga tijela događa se preko duhovnoga organa srca, na način da se kao reakcija srca na dodir sa *razumnom dušom* pojavljuje specifična duhovna energija, koja se oslovljava pojmom *duh* (*rūḥ*), jedan prefinjeni entitet u obliku pare sačinjen od najfinijih hranljivih čestica.¹³ Entitet *duha* od *razumne duše* prihvata

⁹ Npr.: „i duše (*nafs*) i Onoga koji je stvorio, pa joj put dobra i put zla shvatljivim učini.“ Kur'an, 91:7., 8.

¹⁰ 'Abd ar-Raḥmān al-Iṣfahānī, *Maṭāli' al-Anzār šarḥ Tavāli' al-Anwār li al-Qāḍī 'Abd Allāh ibn 'Umar al-Bayḍāwī*, Kairo, Dār al-Kutbī, 2008., str. 143.

¹¹ Od mnogih primjera mogu se navesti slučajevi pogibije svjedoka vjere (*šuhadā'*) na Božijem putu, koji, iako njihova fizička tijela prestaju postojati, uživaju u blizini svoga Gospodara: „Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga.“ (Kur'an, 3:169) Važno je napomenuti, da je riječ o općemu principu, ne samo o specifičnosti vezanoj za *svjedoke vjere*. Npr., u ajetu koji opisuje jedno od radosnih stanja vjernika na drugome svijetu, nakon smrti, nakon što se duša rastala od tijela, uzvišeni Allah doslovno se obraća duši: „A ti, o dušo smirena (*an-nafs al-muṭma'inna*), vrati se Gospodaru svome zadovoljna, a i On s tobom zadovoljan.“ (Kur'an, 89:27., 28)

¹² „Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i razum da biste bili zahvalni.“ (Kur'an, 16:78)

¹³ „Al-ḡism al-laṭīf al-buḥārīyy al-munba'at 'an al-qalb al-mutakawwan min alṭāf aḡzā' al-aḡḍīyya.“ Vidi: al-Iṣfahānī, *Maṭāli' al-Anzār*, str. 145. Imam al-Ḡurḡānī u svom teološkom pojmovniku, *duh čovjeka* (*rūḥ insānī*) definira kao prefinjeni entitet koji ima sposobnost spoznaje, čiji je sastavni dio i *životinjski duh* (*rūḥ insānī*). Duh čovjeka porijeklom je iz Svijeta zadatosti, bestjelesan je, i u segmentima položen u tijelu. (Vidi: al-Ḡurḡānī, *Kitāb at-Ta'rīfāt*, Kairo, al-Maṭba'a al-Ḥamīdiyya al-Miṣriyya, 1321. god. po Hidžri, str. 77.) Jednako tako, u svom tesavvufovskom rječniku, isti

različite sposobnosti, koje, dalje, prenosi fizičkim tijelom, do svakog pojedinog organa, koji, upravo po toj sposobnosti, i može vršiti svoju osnovnu funkciju. Ta sposobnost se, općenito govoreći, manifestira kroz perceptivni aspekt (*quwwa mudrika*) i aktivni aspekt (*quwwa muharrika*). Aktivni aspekt odnosi se na voljnu sposobnost, zajednički je čovjeku i životinjama, i podrazumijeva težnju i pokretnost, te na urođenu sklonost, zajedničku čovjeku, životinjama i biljkama, a koja podrazumijeva dvostruki nagon ka samozaštiti, i jedan nagon ka zaštiti vrste.

Perceptivni aspekt koji se prenosi *duhom*, sintetiziran je od izvanjskih sredstava spoznaje, do kojih se dolazi uz pomoć pet fizičkih čula, i pet unutarnjih instrumenata spoznaje. Unutarnja sredstva spoznaje, karakteristična samo za čovjeka, ne i za životinje i biljke, čine četiri sposobnosti spoznaje i pamćenja/čuvanja univerzalnih i pojedinačnih oblika predodžbi, te sposobnost povezivanja oblika i značenja (*quwwa mutašarrifa* ili *quwwa mutafakkira*)¹⁴. Slobodni smo zaključiti da spoznavanje objekta, fizičkog ili ne, svejedno, podrazumijeva odnos duše prema tome objektu te da taj kontakt duše s konkretnim oblikom nesumnjivo proizvodi promjene u njenoj strukturi. Doslovno, korištenje alata podrazumijeva i prilagodbu udova njegovome obliku (stezanje očnih jabučica, stiskanje šake, grčenje mišića i sl). Stoga i iskustvo susreta duše s virtualnim svijetom nesumnjivo, u nekoj mjeri, „veže“ dušu za percipirano, u konačnosti bitno utječe na promjene duhovne i uopće intelektualne strukture čovjeka, promjene koje su ranijim generacijama bile sasvim nepoznate.

Poznata izjava časnoga Alije, prijatelja blagoslovljenoga poslanika Muhammeda, da je ovaj svijet koji živimo zapravo „u snu san“¹⁵, u našem kontekstu, izraz je otisnuća savremenog mladog čovjeka u, po redu, drugu, još dublju, daljnju i nejasniju dimenziju života: san (virtualni svijet) koji čovjek sniva dok sanja (svakodnevni život) očekujući buđenje (drugi svijet). Stoga

autor *duh* definira kao specifičan vid upravljanja srcem iz Svijeta skrivenosti (*‘ālam al-ġayb*). Vidi: al-Ġurġānī, *Iṣṭilāḥāt aš-Šūfiyya al-Wārīda fī al-Futūḥāt al-Makkiyya*, Kairo, al-Maṭba‘a al-Ḥamīdiyya al-Miṣriyya, 1321. god. po Hidžri, str. 4.

¹⁴ al-İsfahānī, *Maṭāli‘ al-anzār*, str. 145.-151.

¹⁵ Imam aš-Šārānī smatra da je zapravo riječ o izreci Sahl at-Tustarīja. Vidi: Al-‘Aġalūnī, *Kašf al-Ḥafā’ wa Muzyil al-İlbās ‘ammā šahara min al-Aḥādīṭ ‘alā As-Sunna an-Nās*, Damask-Kairo, Maktaba al-Quds, 1351. god. po Hidžri, tom II, str. 312.

smo kulturu života savremenoga čovjeka i oslovili u uvodu kao kulturu zaborava, ili, shodno interpretativnoj tradiciji muslimana, egzistiranje u nemaru (*mustazall bi šaġara al-ġafla*).¹⁶ Proporcionalno dubini, slojevitosti, nemara, udaljenosti od svenadilazeće Istine (*al-Ḥaqq*), povećava se i snaga nemarnosti. Nasuprot tome, stablo, egzistencija, budnosti i spoznaje, održava se promišljanjem (*fikr*). Jedno stanje podržavano je, ili brisano, sasvim konkretnim duhovnim činom.¹⁷ Iz ovoga razloga i ne čudi zbog čega potraga čovjeka, naročito mladih ljudi, za autentičnošću vlastitoga življenja kulminira u danima mjeseca ramazana, periodu silaženja sâmog Duha (*ar-Rūḥ*) u dimenziju svakodnevnoga života¹⁸, odnosno, bolje reći, periodu prirodnoga odgovora „neba“ na urođeni zov vjere iz čovjekovog srca. Uslijed cjelovitog, duhovnog i fizičkog, čišćenja od brojnih stečenih niskih, putenih, osobina, i to metodom dobrovoljnoga ustezanja (*post*), srcem, kao duhovnim organom čovjeka, počinje dominirati njegova temeljna narav – predanost (*islām*), i to predanost jedino U toku svega, dragome Bogu (*aš-Šamad*). Tako predanost postaje sinonim za buđenje, putovanje iz dubljih, kondenziranih, dimenzija sjenâ, preko prefinjenih zastora od svjetlosti, do stanja/bivanja potpunog prepuštanja Božijoj volji (*istislām*).¹⁹

Autentična nutrina (*bāṭin*) koja čovjeka duhovno ispunjava, odraz je bogatstva srca, dočim autentična vanjšina (*ẓāhir*) dolazi od smirene duše (*nafs muṭma‘inna*), umirene upravo pokoravanjem čistome srcu.²⁰ U oba slučaja riječ je o nepatvorenosti, vjerodostojnosti, kao aspektu harmonije čovjekovog egzistiranja. Ovo naglašava dvoje: da je za istinsku sreću nužno zadovoljstvo i srca i duše, i nutrine i vanjšine, te da je kretanje, putovanje (*sayr*) logično stanje čovjekovog duha. Iz toga razloga, može se govoriti o ispravnosti konkretnoga putovanja,

¹⁶ Vidi: ‘Abd al-Qādir al-Ġaylānī, „at-Taslīm al-Muṭlaq li Allāh ta‘ālā“, u knjizi: *al-Faṭḥ ar-Rabbānī wa al-Fayḍ ar-Rahmānī*, Bejrut-Damask-Halep, Dāral-Albāb, 2003., str. 111.

¹⁷ Tako je stablo povratka Istini (*tawba*) podržavano metodom kajanja (*nadāma*), a stablo ljubavi (*maḥabba*) metodom ozbiljene saglasnosti čovjekove volje s Božijim određenjem (*muwāfaqa*). Vidi: Ibid.

¹⁸ „meleki i Duh, s dozvolom Gospodara svoga, spuštaju se u njoj zbog odluke svake.“ Kur’an, 97:4.

¹⁹ Usporedi: ‘Abd al-Qādir al-Ġaylānī, „Ḥaqqīqa at-Tawakkul“, u knjizi: *al-Faṭḥ ar-Rabbānī wa al-Fayḍ ar-Rahmānī*, str. 79.

²⁰ Ibid, str. 81.

ali, istodobno, svaki napor mladoga čovjeka da se premjesti iz jedne u drugu dimenziju, makar ona i ne označavala zbiljski duhovni napredak, ipak je pokazatelj urođene potrebe za kretanjem ka utočištu svega, dragome Bogu, te, kao takav, treba biti prihvaćen s dubokim poštovanjem. Nema nikakve dvojbe, što je već ranije naglašeno, da je duhovno putovanje mladih generacija upravljano sasvim novim, u osnovni antitradicijskim, jezikom²¹, ali je želja za približavanjem sasvim urođena.²²

Prethodno rečeno objašnjava konstantne promjene u formama odnosa mladih prema mjesecu ramazanu, čiji savremeni, veoma često antitradicijski oblici, zbunjuju starije generacije. Povremeni sporovi oko konkretnih programa dočekivanja mjeseca ramazana i Bajrama, u prvi plan izbacuju, pored već nekoliko puta spomenute antitradicijske forme obilježavanja, i jedno duboko međugeneracijsko nerazumijevanje. Da paradoks bude veći, i jedan dio pripadnika starijih generacija tek je formalno „odan“ tradiciji, u brojnim slučajevima također se prepušta maštanju na način potiskivanja, ili privremenog suspendiranja, nekih tradicijskih oblika.²³

3. Načini obilježavanja mjeseca ramazana među savremenom omladinom

Zatvarajući započeti krug, namjera nam je osvrnuti se na forme obilježavanja, „provedenja“, mjeseca ramazana, koje ranije uglavnom nisu postojale, ili barem nisu u ovim oblicima, a koje su naročito popularne među bosanskom omladinom. S obzirom da cijenimo kako je jedna od ključnih zadaća Islamske zajednice upravo rad sa mladima, veoma je važno istaći naglašeno institucionaliziranje te brige, nedavno objavljene i u formi pravilnika.²⁴ U kojem će se pravcu razvijati ovaj projekt u dobroj mjeri zavisi i od

podrške koju će imati u javnosti, ali i od podrške vjerskih službenika drugim izvaninstitucionalnim aktivnostima od kojih brojne imaju itekako svoje opravdanje.

Prethodne godine, u Sjedinjenim Američkim Državama podudarila su se vremena nastupa prvoga teravijah-namaza i premijere igranog filma „Batman“. Orijentirajući se razgovorima mlade generacije muslimana sa Zapada vođenih preko internet foruma, veliki broj njih bio je pred izazovom: da li otići na prvu teraviju i propustiti premijeru filma, ili otići na premijeru filma a propustiti prvi teravijah-namaz. Ova „dilema“, koja je na početku djelovala čak i simpatično, zapravo je postala predmet stvarne zabrinutosti. U tome kontekstu 23. jula 2012. godine urađen je kratki dokumentarno-igrani film (*clip*), pod nazivom: „Prvi vitez ramazana – Dilema jednog muslimana-štrebera“ (*The First Knight of Ramadan – A Muslim Nerd's Dilemma*), koji je finansirala Corporation for Public Broadcasting.²⁵ U video zapisu dugom nešto više od šest minuta, predstavljena je dilema koju gaji jedan svakodnevn mladi musliman, raspet između želje da pogleda novi nastavak igranog filma o svom omiljenom junaku Batmanu, borcu protiv zla, superjunaku kojega bliskim čovjeku svakodnevlja čini i vlastita unutarnja borba kroz koju konstantno prolazi, traganje za svrhom ovoga života kao i datom sudbinom, i, na drugoj strani, snažna, i nedvojbeno autentična, unutarnja želja za odlaskom na zajedničko obavljanje prvoga teravijah-namaza u nastupajućem mjesecu ramazanu. Veoma zanimljivo pokazavši dvojbe mladoga čovjeka, video zapis završava preporukom mladiću da ipak prednost dadne obredu. Međutim, što je za nas izuzetno značajno, tu „preporuku“ mladić je dobio na specifičan način. Umjesto da poslušati savjet tradicionalnoga učenjaka (nekoliko njih izrazilo je u *clipu* svoje stavove), mladić odgovor pronalazi u *snu*, i dobiva ga od sâmoga Batmana. Drugim riječima, odgovor je već u samome čovjeku, kod svake osobe, skriven je, potisnut, u *snu*, i iz te tmine izroniti ga može samo alterego osobe, njegova virtualna ličnost, *avatar*, u ovome slučaju Batman.

²¹ Adnan Silajdžić, *Religioznost bosanskohercegovačkih muslimana nakon političkih promjena u Bosni i Hercegovini 90-ih godina prošloga stoljeća*, str. 1.-10., neobjavljeni rukopis u privatnoj arhivi autora.

²² „i nastoj da se Gospodar svome približi!“ Kur'an, 96:19.

²³ Npr. slučajevi pomjeranja vremena obavljanja teravijah-namaza kako bi se mogla pogledati igrana serija, nekada i fudbalska utakmica. Prije dvije godine riječ je bila o seriji koja je tretirala ličnost blagoslovljenog poslanika Jusufa, zbog čega su neki vjernici propuštali obavljanje namaza u zajednici.

²⁴ „Pravila o organizaciji edukacijskih programa za mlade“, *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, svezak LXXV, januar-februar, br. 1-2, 2013., str. 123.-126.

²⁵ Kratki film režirao je Musa Syeed, kameraman je bio Omar Mullick, a urađen je u koprodukciji čak trideset džamijskih džemata, LLC-a i Independent Television service-a, Inc. (ITVS). Video se može pogledati i na stranici: <http://www.youtube.com/watch?v=2k1aiUIT13Y> (stranica je bila aktivna 22. 06. 2013. godine).

Sklonost mladih ljudi video komunikaciji kod nas je došao do izražaja i kroz, po korištenoj metodologiji, niz sličnih kraćih video zapisa, snimljenih na našem jeziku, ili prevedenih na bosanski jezik, a koji su za veoma kratko vrijeme postali izuzetno popularni. Jedan od takvih je i video pod nazivom: „Iftar na naš – bosanski način“, snimljen u produkciji „Muslim-media“, sada „Exit Media“. U nešto više od tri minute spota, prikazano je vrijeme neposredno pred nastup iftara u kojem jedan mladi postač iščekuje vrijeme mršenja. Simpatični pokreti, uobičajeni za svakoga postača: nestrpljivost, stalno pogledanje na sat, pažljiva re/organizacija pribora za jelo i sl., daju vedrinu video zapisu i zadržavaju pažnju gledaoca. Međutim, u središtu spota je zapravo praksa pripremanja preobilnog jela koji se iznosi pred postača, kako se poruka stiže iz spota – nepotrebno gomilanje hrane kao temeljna karakteristika percepcije iftara u tradiciji bosanskih muslimana. Odatle se i izuzetno sugestivan naslov: „na naš bosanski način“, ustvari više čita kao sarkastičan komentar jednoga aspekta bosanske tradicije. Naravno, video zapis ne tretira moguće razloge te prakse u kojima bi se npr. prepoznala želja domaćina da u ime dragoga Boga što bolje pogosti osobu koja je samo radi dragoga Boga cijeli dan postila i sl., ali također ni činjenicu da je takvih iftara sve manje s obzirom na sve težu finansijsku situaciju bosanskih muslimana. Oni se na taj način još priređuju unutar nekih vjerskih institucija i finansijski stabilnijih građanskih vjerskih udruženja.

Producenti ovoga zapisa, odnosno cjelokupnog projekta „Exit Media“ predstavljeni su kao: „grupa entuzijasta koja želi da pruži svoj doprinos na polju afirmacije svih društvenih vrijednosti.“ Želja je da kroz: „multimedijalni pristup, praveći kratke, kao i duže video-uratkne, elaboriramo određene pojave u društvu, te da na iste pružimo svojevrsan odgovor – rješenje.“²⁶

²⁶ Vidi: „O nama“: http://exitmediafilm.com/index.php?option=com_content&view=article&id=92&Itemid=125&lang=sr (stranica je bila dostupna 22. 06. 2013. godine.) Uredništvo Muslim-Media.org smješteno je u Sanskom Mostu, glavni i odgovorni urednik je Enes Hotić, menadžer, glavna i odgovorna osoba za Skandinaviju Elvir Bajraktarević, zamjenik glavnog i odgovornog urednik je Edin Draganović, koordinator Mirsad Spahić, redakcija Muris Avdić i Jasmin Čaušević, a saradnici su Samir Pašagić i Jasmin Hrnjić (Japa-Ali). Vidi: http://exitmediafilm.com/index.php?option=com_content&view=article&id=93&Itemid=127&lang=sr (stranica je bila aktivna 22. 06. 2013. godine.)

Imajući u vidu sve do sada rečeno, a pozivajući se na savremene tendencije pristupa obilježavanju dolaska mjeseca ramazana, može se, sasvim opravdano, očekivati i pokretanje digitalne igre namijenjene mladim muslimanima i njihovome odnosu prema mjesecu ramazanu, baš kao što kod brojnih drugih masovnih višekorisničkih online igara, poput „Second Lifea“, već odavno postoje virtualne zajednice vjernika (virtualni džemati). Naravno, postavlja se pitanje koje će posljedice taj i slični projekti imati na svijest i konačno identitet novih generacija.

Vrijedno je zabilježiti još dvije pojave zajedničkog, također prilično masovnog, obilježavanja mjeseca ramazana, no, obje se događaju u svijetu svakodnevlja. Prva od njih su prošlogodišnji susreti vjernika, uglavnom mladih, mada starosna dob nije istaknuta kao uslov dolaska, sa poznatim misonarom (*daijom*) mr. hafizom Sulejmanom Bugarijem. Druženja pod nazivom: „Ramazanske večeri sa hafizom Bugarijem“, održavana su u jednoj poznatoj kafani na sarajevskoj Baščaršiji, u organizaciji Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo.²⁷ Druženja su organizirana nakon teravije-namaza, a pored hafiza Bugarija, susret su vodile još neke ličnosti iz bosanskog javnog života.

Razgovori su vođeni u opuštenoj, prijatnoj atmosferi, a središnje događanje bila su obraćanja hafiza Bugarija okupljenoj omladini. Ono što je posebno zanimljivo jeste specifičan jezik po kojem je hafiz Bugari odavno poznat, a koji je veoma blizak mentalitetu mladih. Riječ je o netradicijskoj komunikaciji i modernom jeziku prepunom tehnoloških pojmova („konektovati se s Gospodarom“, i sl), koji se koriste kao sinonimi za tradicionalne leksičke oblike. Mlade generacije usvajaju ovaj jezik²⁸, te se nerijetko mogu čuti grupe mladih osoba okupljenih u gradskim kaficima koji komentiraju prethodna druženja s hafizom Bugarijom.

Slično ovoj praksi, u posljednjih pet-šest godina prisutan je i običaj zajedničkoga klanjanja noćnih namaza, koje se razgalašava čak i preko elektronskih medija. Za razliku od tradicionalnoga obilježavanja blagoslovljenih noći,

²⁷ Vidi: <http://www.sulejmanbugari.com/hafiz/nastupi/ramazanske-ve-eri-sa-hafizom-bugarijem-2/> (stranica je bila aktivna 22. 06. 2013. godine.)

²⁸ Na ulaznim vratima nekoliko sarajevskih džamija prisutan je plakat na kojem je prekriven mobilni telefon, a napisana poruka: „Ugasi mobitel, konektuj se s Gospodarom“.

nova praksa podrazumijeva obavljanje obreda i, eventualno, održavanje predavanja.

I jednom i drugom događaju prisustvuju i djevojke, žene, i muškarci, a ono što posebno primjećuju starije generacije jeste da se mladi veoma kasno vraćaju kući, uglavnom iza ponoći. Kod nekih starijih osoba prisutna je i zabrinutost za sigurnost mladih vjernika s obzirom da dojakošnja bosanska tradicija ne trpi zadržavanje mladih osoba izvan kuće do kasnih sati. Sada je, manje-više, sasvim uobičajeno vidjeti u gradovima u kojima se muslimani osjećaju sigurno, skupine mladih, momaka i djevojaka, koji se uz glasan razgovor i smijeh vraćaju u svoje mahale i četvrti, kako bi stigli na sabah-namaz.

Zaključak

S obzirom na specifičnost vremena u kojemu živimo, nemoguće je očekivati da brojne forme odnosa mladih prema fenomenu vjere budu tek kopije, oponašanja ranijih oblika odnosa prema *svetome*. Jezik i cjelokupna egzistencija generacija mladih

bitno su različite, ne samo od filozofije i stila života ranijih generacija, već, sasvim sigurno, posjeduju i takve specifičnosti koje ranije nisu zabilježene.

Nije nimalo lahko pružiti samo jedan i do kraja konkretan odgovor kako usmjeriti traganje mladih vjernika ne bi li ono bilo što autentičnije. No, ono što jeste uslov u tome dijalogu svakako je puno razumijevanje njihove nadasve specifične situacije, te potpuno poštivanje legitimiteta njihovoga traganja za dragim Bogom.

Govoreći o sasvim konkretnim formama organiziranja vjerskoga života, vidljivim u našem vremenu, veoma je važno konstantno izražavati interes za ta događanja, i kritički se osvrutati kako na ukupan kontekst unutar kojega se ostvaruju, tako i na način njihovoga funkcioniranja. Jednostavno rečeno, potragu mladih za dragim Bogom treba prvenstveno shvatiti kao urođenu potrebu, a forme njenoga iskazivanja nastojati prvenstveno razumjeti.

Summary

THE YOUTH AND THE MONTH OF RAMADAN:
ABOUT THE CONTEMPORARY FORMS OF THE
SEARCH FOR GOD AVAILABLE TO THE YOUTH

Samir BEGLEROVIĆ

Specific nature of the time we live in has brought about numerous forms of relations of young people towards the phenomenon of faith. Contemporary forms of the search for God available to the youth are marked with the overall conditions of living of the youth that is much different from the conditions that in which earlier generations lived. The author here also brings an insight into some of the contemporary forms of relation of youth towards the phenomenon of faith. Contemporary, often non-traditional forms of living a month of Ramadan, perpetual changes in the forms in which the youth relates towards the Ramadan confuse the elder generations. The quest for the answers as to in what ways to direct the young believers towards the authentic form of this search should begin with thorough understanding of the specific circumstances in which young people live and recognition of the legitimacy of their search for God Almighty.

الموجز

الشباب وشهر رمضان: الأشكال العصرية لمعرفة الله عز وجل عند الشباب

سامر بيغليروفيتش

إن تميز العصر الذي نعيش فيه يقدم صيغا متعددة من صلة الشباب بظاهرة الدين. فالأشكال العصرية لمعرفة الله عز وجل عند الشباب مصبوغة بالوجود العام لأجيال الشباب، الذي يختلف كثيرا عنه عند الأجيال السابقة. يقدم الكاتب في هذا العمل نظرة في بعض الصيغ العصرية لعلاقة الشباب بظاهرة الدين. إن الأشكال العصرية التي تكون في كثير من الأحيان مضادة للأشكال التقليدية، في الاحتفاء بشهر رمضان، وكذلك التغييرات المستمرة في صيغ علاقة الشباب بشهر رمضان، تثير الارتباك والحيرة عند الأجيال السابقة. إننا في بحثنا عن الطريقة التي نوجه بها الشباب المؤمن نحو البحث الصحيح، ينبغي أن نبدأ بالكثير من التفهم لوضع الشباب الخاص مع احترام شرعية مجتهدهم عن الله عز وجل.